

PETRA STANKOVSKA*

Jazyk předlohy parafráze pěti biblických knih v chorvatskohlaholském breviáři z 15. století¹

STANKOVSKA, P.: The original language of the paraphrase of five biblical books in the 15th century Croatian Glagolitic breviary. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 2, pp. 250-256 (Bratislava).

In one of the twenty surviving Croatian Glagolitic medieval breviaries, the Third breviary of Vrbnik from the 15th century, there is a unique text in the span of the biblical texts in Croatian Glagolitic tradition. On seven folios (117a-124a), there is a retold content of five biblical books (Numbers, Deuteronomy, Joshua, the Book of Judges, Ruth), which also form part of the Octateuch, a set of eight Old Testament books, known also in an Old Slavic translation from Greek. By analyzing the form of proper names that occur in this retold text, we will try to answer the question of whether the Church Slavonic text, which also bears signs of the influence of the vernacular language, was compiled on the basis of the Latin original, which we can expect for compiling the breviary, or on the basis of the Greek, which is common as a language of original texts translated into the Old Church Slavonic in the area of Slavia Orthodoxa.

Croatian Glagolitic breviary, Old Testament, translation, Old Greek, Latin, proper names.

Úvod

Chorvatskohlaholský církevněslovanský breviář byl sestaven po vzoru a z velké části jako překlad latinského breviáře nejspíše v době, kdy bylo v polovině 13. století papežem Innocencem IV. oficiálně povoleno užívání církevní slovanštiny při katolických církevních obřadech a v mnišském životě v Senji a na ostrově Krk.² V jednom z dochovaných rukopisů církevněslovanského breviáře, v třetím vrbnickém breviáři³ z 15. století, se nachází na foliích 117a-124a volně převyprávěný text pěti starozákonních knih (Numeri, Deuteronomia, Knihy Jozue, Knihy soudců, Knihy Rút – dále: Nu, Dt, Joz, Jdc, Ru). Podobným způsobem převyprávěné části biblického textu nejsou v chorvatskohlaholských breviářích výjimkou.

* Petra Stankovska, izr. prof. dr., ORCID 0009-0002-5310-4324, Slovanský ústav AV ČR, Valentinská 1, Praha 1, stankovska@slu.cas.cz

¹ Příspěvek byl vypracován v rámci řešení grantu č. 21-13600S GA ČR „Kritická edice Pentateuchu v chorvatskohlaholských středověkých památkách“.

² Papež Innocenc IV. (1243–1254) povolil v dekretech z r. 1248. a z r. 1248 a 1252 senjskému biskupu Filipovi a biskupu Fruktuosovi z Krku užívání slovanského jazyka při liturgii. S ohledem na nezbytnost breviáře pro vedení řádného mnišského života lze předpokládat, že právě v této době mohl vzniknout chorvatskohlaholský breviář v církevní slovanštině stejně jako i misál.

³ Do dnešní doby se dochovalo 30 breviářů vzniklých do konce 15. století, z nichž je však pouze 11 kompletních, tedy obsahujících všechny části breviáře (Pantelić, M. – Nazor, A.: II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. godine. Župni arhiv Novi Vinodolski. Fototipsko izdanje. Zagreb-Graz: Staroslavenski institut Svetozar Ritig, 1977, s. 5). Dále se chorvatskohlaholské breviáře dělí podle fyzické velikosti a s tím související i délky čtení v nich obsažených. Breviáře velkého formátu mají čtení delší, breviáře malého formátu mají čtení kratší. Třetí vrbnický breviář (VB3) patří k nekompletním breviářům, protože jde pouze o Proprium de tempore, tedy část breviáře, která obsahuje texty na svátky pohyblivého cyklu, odvíjejícího se od data Velikonoc a Vánoc, resp. od data začátku Velkého půstu a adventního období. VB3 je breviářem velkého formátu s delšími lekcemi.

Takové úseky jsou známy zejména z rukopisů vzniklých na ostrově Krku a patřících k textově starobylejší skupině chorvatskohlaholských breviářů a ve zkratce podávají obsah úryvků starozákonních knih,⁴ které jsou součástí biblické lekce čtené na určitý den. Většinou jde o texty, které se nenacházejí v staroslověnském parimejniku,⁵ zatímco parimejní texty jsou často převzaty s většími či menšími úpravami.⁶

Převyprávěný obsah knihy Numeri, Deuteronomium, Jozue, Soudců a Rút ve VB3

Text převyprávěného obsahu Num, Dt, Joz, Jdc, Ru ve Vrbnickém třetím breviáři⁷ (dále VB3) je zajímavý tím, že se nachází na místě, kde je v jiných breviářích čtení na 4. neděli postní začínající 3. kapitolou knihy Exodus. Toto čtení se ve VB3 nenachází a převyprávěný text, jehož začátek zjevně chybí, stejně jako i rubrika, která by upozorňovala na den, kdy se má tento text číst, začíná zhruba v třetině knihy Numeri. Při pohledu se zdá, jakoby folia 117-124 byla do breviáře vložena,⁸ rukopis je však stejný jako na foliu 116 a 125 a navíc ve sloupci 124b pak začíná »Slovo Jana Zlatoustého« s incipitem »Stoěše moisěi na gorě«, tedy stejný text, který v ostatních breviářích následuje po čtení z Exodu (zač. Ex3:1) určeném na 4. postní neděli. Dále je parafrázovaný text ve VB3 zajímavý tím, že přináší obsah knih, které tvoří část tzv. Oktateuchu, tedy sbírky kompletních osmi starozákonních knih (pěti knih Mojžíšových a knihy Jozue, Soudců a Rút), který je znám i v církevněslovanském překladu z rukopisů jihoslovanské a východoslovanské redakce.⁹

Vzhledem k poměrně neorganickému zařazení tohoto textu do breviáře a s ohledem na to, že není z chorvatskohlaholské tradice znám text těchto knih v plném rozsahu, který by mohl sloužit jako zdroj pro text zkrácený, nás zajímá, jaký by mohl tento text mít původ. Jeho zařazení do chorvatskohlaholského breviáře nejspíš nebylo podmíněno latinskou breviární předlohou, takže mohl být do VB3 zařazen jako prosté pokračování převyprávěného biblického příběhu snad v návaznosti právě na čtení z Exodu, který v tomtéž místě chorvatskohlaholské breviáře mají. Parafrázovaný text tedy může být buď překladem již převyprávěného obsahu zmíněných pěti biblických knih, anebo mohl být sestaven ad hoc pro chorvatskohlaholský breviář, případně může

⁴ Takto převyprávěné části biblického textu identifikoval, popsal a zhruba určil rozsah převyprávěného textu již J. Vajs ve své monografii o chorvatskohlaholských středověkých breviářích: Vajs, J.: Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář vrbnický). Praha: Král. česká společnost nauk, 1910: LXII-LXVI.

⁵ Parafrázování neparimejních úseků je zřejmé, zatímco rozsah přeložených částí textu se v breviářích, které obsahují starobylejší verzi překladu biblického textu, nápadně shoduje právě s parimejními lekcemi. Dynda, J. – Stankovska, P.: The Extent of the Early Old Church Slavonic Translation of the Pentateuch Preserved in the Croatian Glagolitic Breviaries and Missals: The Book of Genesis in the Breviaries. In: Slovo, 2024, 74 (v tisku).

⁶ Srv. Stankovska, P.: Kniga Ischoda v breviarii Vida Omišljanina – tekstologičeskie i perevodčeskie osobennosti. In Efimova, V. S. (ed.): Paleoslavistika – 2. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2019, s. 392.

⁷ Vřele děkuji vedení Staroslověnského ústavu (Staroslavenski institut) v Záhřebu za umožnění práce s fotokopii rukopisu 3. vrbnického breviáře, které jsou vlastnictvím této instituce.

⁸ Trochu zavádějící je tak poznámka v rukopise rukou psaná latinkou pod sloupcem 116d o tom, že 8 (opraveno na 9) folií chybí. Zdá se totiž, že v daném místě je vloženo poněkud neústrojně 7 listů s parafrázovaným biblickým textem, který končí v prvním sloupci 124. listu.

⁹ Překlad biblického textu, konkrétně knihy Genesis, srovnával se zněním v církevněslovanských neliturgických překladech kompletního textu pěti (Pentateuchu) či osmi (Oktateuchu) starozákonních knih již A. V. Michajlov (Michajlov, A. V.: Opyt izučeniya teksta knigi Bytija proroka Moiseja v „drevne-slavjanskom“ perevode. Varšava: Tipografija Varšavskogo Učebnogo Okruga, 1912). Nověji se srovnání textu jihoslovanských a východoslovanských rukopisů Pentateuchu a Oktateuchu věnovala T. Slavova a D. Atanasova. Atanasova takto důkladně analyzovala text Knihy soudců (Atanasova, D.: Greškite v slavjanskite prepisi na knigata Šadii i kritičnoto izdanie na Metodievija prevod. In: Die Slawischen Sprachen, 1994, band 39, s. 89-131) a Slavova srovnávala text rukopisů neliturgického překladu s parimejním překladem knihy Genesis (Slavova, T.: Parimejnite četenija v južnoslavjanskata neboslužebna tradicija na kniga Bitie. In Totomanova, A. – Slavova, T. (eds.): Sedmi međunaroden kolokvium po starobălgaristika. Sbornik dokladi. Sofija: Univ. Izd. „Sv. Kliment Ochridski“, 2020, s. 48-58).

pocházet z širší církevněslovanské tradice případně by mohl souviset se středověkou latinskou biblickou dějepřavou, latinským dílem hojně rozšířeným na křesťanském Západě a známým pod názvem Comestor, jehož překlad do staré češtiny byl pořízen v klášteře Na Slovanech a zapsán hlaholicí.¹⁰ V této chvíli nejsme schopni určit původ zkoumaného textu, můžeme se však pokusit odpovědět alespoň na jednu dílčí otázku, a to na základě jakého jinojazyčného textu bylo převyprávění pořízeno – latinského či řeckého?

Při hledání odpovědi na tuto otázku se můžeme opřít o podobu proprií, která se v textu vyskytují. Propria můžeme totiž v textu identifikovat a podle kontextu zhruba určit biblické místo, na kterém se nacházejí, což nám umožní srovnat jejich slovanskou přejatou podobu s latinskou a řeckou formou. Některá jména se v obou jazycích výrazně liší, u jiných zase můžeme sledovat hláskovou stavbu přejímek, která může více nasvědčovat přejetí z jednoho či druhého jazyka. Takto budeme schopni s velkou pravděpodobností určit, v jakém jazyce byla předloha našeho převyprávěného textu, a tedy i zjistit, ve které tradici ji je třeba hledat.

Vlastní jména v převyprávěném biblickém textu na 117a-124a ve VB3

Po identifikaci proprií ve slovanském textu bylo nutno vyhledat biblická místa, na nichž se daná jména v textu vyskytují, a podle toho najít latinskou a řeckou formu daného jména. Podařilo se nám identifikovat celkem 106 různých proprií ze 105 veršů,¹¹ z nichž se pouze verš Nu20:12 vyskytuje v chorvatskohlaholských misálech a úsek Ru 1:1-4:7 v breviáři. Případný vliv podoby jmen v týchž biblických verších z jiných částí breviáře a misálu je tedy minimální. To však nevylučuje možnost, že měla některá ze shromážděných proprií v chorvatskohlaholské tradici ustálenou přejatou formu na základě výskytu v jiných částech biblického textu. Tato forma v některých případech svědčí o přejímce z řečtiny, protože se podoba propria ustálila v církevní slovanštině podle nejstaršího staroslověnského překladu pořízeného na základě řecké předlohy. To platí zejména pro text žaltáře, částečně evangelíí¹² a parimejního výboru převážně starozákonních čtení.¹³ Proto jména nejdříve rozdělíme do tří skupin – na propria, u nichž nelze rozhodnout o řeckém či latinském zdroji výpůjčky, na propria, která svou hláskovou stavbou svědčí převzetí z řečtiny a na propria svědčící o převzetí z latiny.

V každé skupině jsou jednotlivá propria seřazena abecedně a uvedena v základním slovníkovém tvaru v pravopisu, který vychází ze zápisu v památce s tím, že sjednocujeme apostrof a tzv. »štapić« zápisem pomocí znaku za jer Ъ. Při přepisu z hlaholice se držíme současných transliteračních zásad používaných v edicích Staroslověnského ústavu v Záhřebu (Δ = ê, ϣ = û, Ϡ = ĵ, ϡ = ĉ). V závorce je uvedeno biblické místo, ze kterého je jméno citováno, jeho řecká a latinská podoba¹⁴ a pro přehlednost i informace o tom, zda

¹⁰ Z tohoto staročeského hlaholsky psaného Comestora se dochovalo několik zlomků, které vydala L. Pacnerová: Pacnerová, L.: Staročeský hlaholský Comestor. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 2002.

¹¹ Konkrétně jde o verše: **Nu** 11:35, 13:3, 13:17, 16:1, 20:1, 20:12, 20:14, 20:22, 20:28, 21:3, 21:11, 21:21, 21:33, 22:1, 22:4, 22:5, 22:6, 25:1, 25:3, 25:11, 25:14, 25:15, 26:57, 26:65, 31:3, 31:8; **Dt** 31:7, 32:49, 32:49, 34:6, 34:9; **Joz** 1:2, 2:1, 2:2, 7:18, 7:21, 8:24, 9:3, 10:6, 10:28, 10:29, 10:32, 10:34, 10:36, 10:39, 13:4, 14:6, 14:13, 15:14, 15:15, 15:17, 19:50, 19:51, 24:30, 24:32, 24:33; **Jdc** 1:3, 1:6, 1:8, 1:10, 3:8, 3:9, 3:14, 3:18, 3:21, 4:2, 4:3, 6:1, 6:11, 6:15, 8:29, 8:30, 9:50, 10:1, 11:1, 11:34, 11:37-38, 12:1, 12:8, 12:13, 13:2, 13:24, 14:1, 14:19, 16:1, 16:4, 17:13, 18:2, 18:7, 19:1, 19:14-15, 19:24, 21:1, 21:17; **Ru** 1:2, 1:4, 1:18, 2:1, 4:18, 4:19, 4:20, 4:21, 4:22.

¹² Srv. Vrana, J.: Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar. Beograd: SANU, 1975, s. 51-52.

¹³ V breviárním textu knihy Exodus se v úseku, který se nachází i v parimejníku, propria zcela jednoznačně vyskytují v podobě, která svědčí o přejímce z řečtiny (srv. Stankovska, P.: Vlastní jména v parimejním textu knihy Exodus v chorvatskohlaholských breviářích a misálech. In: Slovo, 2021, sv. 71, s. 105-119).

¹⁴ Řeckou a latinskou podobu uvádíme pouze orientačně a zjednodušeně podle edice Septuaginty (Rahlfs, A.: Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979) a Vulgáty (Fischer, B.:

je zaznamenáno v korpusu nejstarších staroslověnských památek a zachyceno ve Slovníku jazyka staroslověnského (dále SJS).¹⁵

Propria, u nichž nelze určit, zda byla základem pro přejetí latinská či řecká podoba

Z dalšího hodnocení můžeme vyloučit jména, u nichž nelze rozhodnout, z kterého jazyka mohla být převzata. To jsou dvě skupiny jmen – v první skupině jsou jména, která mají v řečtině i latině stejné znění, takže by přejatá slovanská podoba byla stejná. Jde o 37 (pokud vezmeme jen základová jména cizojazyčná, a tedy nepočítáme slovanské varianty v textu VB3, jde o 35 jmen) a odvozenin od vlastních jmen (opakující se uvádíme jen jednou, u odvozenin uvádíme cizojazyčné základové jméno podle biblického textu): **amorei** (Joz10:6 βασιλεῖς τῶν Αμορραίων, reges Amorrhæorum – (SJS: αμορβникъ, αμορεникъ Psalt, αμορι), **aramъ** (Ru4:19 Ἀράμ/Αρραν, Aram – SJS Ev), **askalonъ** (Jdc14:19 Ἀσκάλων, Ascalon), **asurъskъ** adj. (Joz11:1 Ἀσωρ, Asor), **galadъ** (Jdc11:1 Γαλααδίτης, Galaadites – SJS: γαλααδъ Psalt), **gaza** (Jdc16:1 Γάζα, Gaza – SJS Ap), **danъ** (Jdc13:2 Δαν, Dan – SJS), **datanъ** (Nu16:1 Δαθαν, Dathan), **edomitъ** (Nu20:14 Εδωμ, Edom – SJS: εδομъskъ Psalt), **epremъ** (Jdc19:1 Joz 24:33 Εφραιμ, Ephraim – SJS: εφρεμъ Ev Psalt aj.), **epremovъ** (Joz24:33 Εφραιμ, Ephraim), **eriho** (Dt32:49 Ιεριχω, Jericho – SJS: ιεριχο, pouze VAT Mt20:29 εριχο), **êršskъ** adj. (Joz2:2 Ιεριχω, Jericho – SJS: ιεριχωъ, ιεριχοновъ, ιεριχοньskъ), **erusolimъ** (Jdc1:8 Ιερουσαλημ, Jerusalem – SJS: ιερουσαλιμъ), **esromъ** (Ru4:18 Ἐσρώμ, var. Εσρων, Esrom var. Esron – SJS Ev), **evtaê** (Jdc11:1 Ιεφθαε, Jephthe SJS: εβται pouze Ap Eninský), **eûpatъ** (117a), **izdrailevъ** (Nu20:12 Ισραηλ, Israel – SJS), **korêi** (Nu16:1 Κορε, Core), **laisa** (Jdc18:7 Λαισα, Lais), **lahisъ** (Joz10:32 Λαχίς, Lachis – SJS), **levjîtъ** (Nu26:57 υἱοὶ Λευι, filii Levi; Jdc19:1 Λευίτης, Levites – SJS: левъгитъ Ev, Ap), **malonъ** (Ru1:2 Μααλων, Mahalon – SJS: pouze chhlah. breviár Víta z Omišlje), **manasiinъ** adj. (Jdc6:15 ἐν Μανασση, in Manasse), **manoevъ** (Jdc13:2 Μανωε, Manue – SJS), **moisêi** (Μωϋσῆς/Μωσῆς Moyses – SJS: моисии), **nasonъ** (Ru4:20 Ναασσων, Nahasson/Naasson – SJS Ev), **paranskъ** (Nu13:3 Φαραν, Pharan), **paresъ** (Φαρες, Phares), **pogorъ** (Dt34:6 Φογωρ, Phogor), **samsomъ** (Jdc13:24 Σαμψων, Samson – SJS: самсонъ, сампеонъ Euch Supr), **saharovъ** (Jdc10:1 Ισσαχαρ, Issachar – SJS: исαχαρъ Parim), **sidonъ** (Joz13:4 οἱ Σιδώνιοι, Maara Sidoniorum), **sinskъ** (Nu20:1 Σιν, Sin – SJS: синъ Parim), **hananei** (Nu21:3, Jdc1:10 Χαναναῖος, Chananaeus), **hahanêiskъ** (Nu13:17 Χανααν, Chanaan), **êrunъ** (Ἀαρών, Aaron – SJS: αρονъ). Některá ze jmen v této kategorii jsou dobře známa z nejstarších staroslověnských památek zachycujících zejména evangelní a žaltární text (orientačně uvádíme výskyt v SJS), a tudíž lze předpokládat, že byla jejich podoba ve staroslověnině ustálena a takto pak rozšířena i do chorvatskohlaholských knih. Některá jména pak vykazují hláskovou podobu, která je specifická právě pro chorvatskou (případně obecně jihoslovanskou) církevní slovanštinu: (a) bez náslovného »i« (*eriho*, *erusolimъ*): **eriho** (Ιεριχω, Jericho – SJS: ιεριχο), **erusolimъ** (Ιερουσαλημ, Jerusalem – SJS: ιερουσαλιμъ), dále pak »f«, resp. »ph« reflektují jako »p« (*paranskъ*, *paresъ*, *pogorъ*): **paranskъ** (Φαραν, Pharan), **paresъ** (Φαρες, Phares), **pogorъ** (Φογωρ, Phogor), (c) používají **êrunъ** specifickou podobu jména Mojžíšova bratra Arona.¹⁶

Biblia Sacra iuxta vulgatam versionem. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart, 1983), i když jsme si vědomi rozdílu ve znění Proprii i v různých verzích biblického textu.

¹⁵ Kurz, J. – Hauptová, Z. (eds.): Slovník jazyka staroslověnského I.–IV. Praha: Academia – Euroslavica, 1966–1997. Pokud je jméno v SJS ve stejné podobě, doplňujeme za řeckou a latinskou podobu pouze »-SJS«, pokud se znění v SJS liší od toho ve VB3, doplňujeme za dvojtečku i znění zachycené v SJS. U některých dokladů uvádíme o výskytu v jednotlivých biblických knihách, které zkracujeme Ev-evangelia, Psalt – žaltář, Ap – apoštol, Parim – parimejnik, Euch – Euchologium Sinajské, Supr – Supraslský sborník.

¹⁶ Srv. Stankovska, P.: Vlastní jména ..., c. d., s. 113–114.

Druhou skupinou jmen, u nichž nelze rozhodnout o výchozím jazyku, tvoří propria, jež mají ve zkoumaném textu VB3 natolik svébytnou hláskovou podobu, že nelze určit, zda byla přejata podle latinského či řeckého znění. Takových jmen je 22, mezi nimi jsou však i různé varianty pojmenování stejné entity. Dohromady tedy propria z této skupiny pojmenovávají 21 různých entit: **adalita** (Jdc16:4 Δαλιλα, Dalila – SJS), **amnata** (Joz24:30 Θαμναθασαχα, Thamnathsare) + **vamnata** (Joz19:50 Θαμνασαραχ, Thamnath), **amnata** (Jdc14:1 Θαμναθα, Thamnatha), **ahavъ** (Joz7:18 Αχαρ, Achan), **egalonъ** (Jdc3:14 Εγλωμ, Eglon), **eliazarъ** (Nu20:28 Joz19:51 Ελεαζαρ, Eleazarum – SJS Parim), **moêviti** (Nu31:3 ἐπὶ Μαδιαν, de Madianitis), **noemanija** (Rut1:2 Νωεμιν, Noemi – SJS: ноеминъ, ноемина pouze breviář Vít z Omišlje), **oadъ** (Jdc3:18 Αωδ, Aod), **oponinъ** adj. (Joz14:6 τοῦ Ιεφοννη, Jephone), **oza** (Joz15:16 Αχσαν; Αхам), **pinies** (Nu25:11 Φινεες, Phinees – SJS v žaltářích různé podoby: φινιιες Sin, φυνιιες Pog, φινιιwez Bon, πινιιες Lob Par), **pinievъ** (Joz24:33 Φινεες, Phinees), **semionъ** (Jdc1:3 Συμεων, Simeon – SJS: Σιμιωνъ, сιμιеонъ), **serakъ** (Jdc16:4 Σωρηχ, Sorec), **sinakъ** (Joz15:14 Ενακ, Enac), **sirskъ** adj. (Nu20:22 Ωρ (τὸ ὄρος), (mons) Hor), **solmonъ** (Ru4:20 Σαλμαν, Salmon – SJS: σαλμωνъ Ev), **susasarmъ** c(êsa)r' **usurskihъ** rêk' (Jdc3:8 Χουσαρσαθωμ βασιλέως Συρίας ποταμῶν; Chusan Rasathaim regis Mesopotamiae), **heleonъ** (Rut 1:2 Χελαιων, Chelion), **jedonъ** (Jdc6:11 Γεδεων, Gedeon – SJS: γεδεонъ)

Propria, která hláskově odpovídají přejetí podle řecké podoby

Propria, která svou hláskovou stavbou svědčí o tom, že mohla být přejata z řečtiny podle předpokládané platnosti resp. realizace některých hlásek, můžeme rozdělit do tří skupin. První podle reflexe předpokládané realizace grafému *b* jako „v“ obsahuje 24 jmen, druhá je vydělena podle realizace grafému *e* jako „i“ (3 jména) a v třetí skupině jsou propria, která se svou hláskovou stavbou již v řečtině a latině výrazněji odlišují (13 jmen). Morfologická odlišnost při užití jména v obou textech je u propria **sikimi** (Joz24:32 ἐν Σικιμοις, in Sichem – SJS v citátu ze žaltáře také uvádí singulární tvar: σικιμα Ps).

Do první skupiny řadíme následujících 24 jmen, která se vztahují k 20 entitám: **aminadavъ** (Ru4:19, 4:20 Αμιναδαβ, Aminadab – SJS Ev), **avimelechъ** (Jdc8:31 Αβιμελεχ, Abimelech – SJS Psalt, Ru v breviáři VO), **avisъ** (Jdc4:2 Ιαβιν, Jabin – SJS: ιαβινъ Psalt) + **avinъ** (Joz11:1 Ιαβιν, Jabin), **avironъ** (Nu16:1 Αβιρων, Abiron – SJS Psalt), **valakъ** (Nu22:4 Nu31:8 Βαλακ, Balac – SJS Apoc), **valamъ** (Nu22:5 Nu31:8 Βαλααμ, Balaam – SJS Parim), **vasanъskъ** adj. (Nu21:33 τῆς Βασάν, Basan – SJS Ps, Parim), **venêminovъ** adj. (Jdc19:14-15 Βενιαμιν, Benjamin – SJS Ap Parim), **veorъ** (Nu22:5 Βεωρ, Beor x v SJS místo Veorov jen τοῦ Βοσόρ; ex Bosor: вочоровъ), **voozъ** (Ru2:1 Βооc, Booz – SJS Ev, Ru v breviáři VO), **vъzekъ** (Jdc1:6 Αδωνιβεζεκ, Adoni bezec – SJS za τοῦ Βεζεκ: везековъ Parim), **vêlpêgorъ** (Nu25:3 Βεελφεγορ, Beelphegor – SJS: βελφεγορъ Ps, Parim), **vêtlêomъ** (Jdc19:1 Βηθλεεμ, Bethlehem – SJS: витьлеемъ, видлеемъ Ev Supr), **(e)gavoniti** (Joz9:3 Γαβαон, Gabaon), **gavaonit'** (Joz10:6 Γαβαων, Gabaon), **gavaonъ** (Jdc19:14-15 Γαβαα, Gabaa), **(a)davirъ** (Joz10:39 Δαβιρ, Dabir), **davnirъ** (Joz15:15 Δαβιρ, Dabir), **erovualъ** (Jdc8:29 Ιεροβααλ, Jerobaal), **zamavrisъ** (Nu25:14 Ζαμβρι, Zambri), **moavitinêni** (Ru1:4 Μωαβίτιδας, Moabitidas – SJS Ru v breviáři VO), **moêvitъskъ** adj. (Nu21:11 Nu22:1 Nu25:1 Μωαβ, Moab – SJS Psalt, Ru v breviáři VO), **ovidъ** (Ru4:21 Ωβηδ, Obed – SJS: οβιδъ Ev), **hevronъ** (Joz10:39, Joz 14:13 Χεβρων, Hebron – SJS Parim). Většina z těchto jmen (12, počítáme sem i jméno *velpêgorъ* s pro chorvatskou církevní slovanštinu typickým reflexem »f«) je tedy známa ve stejném znění jako ve zkoumaném textu i z nejstarších staroslověnských památek, takže může jít (zejména u výskytu v žaltáři či evangeliu) o ustálené formy, které mohl autor převyprávěného textu ve VB3 znát a používat nezávisle na jazyku

předlohy. Zůstává však stále 12 proprií, která svědčí o přejetí podle řecké podoby a nejsou vůbec či ve stejné podobě zachycena v SJS.

Druhou skupinu tvoří jména, v nichž je grafém »η« přepisován jako »i« – 3 jména: **makida** (Joz10:28 Μακηδα, Macedam), **masipa** (Jdc 21:1 Μασσηφα, Maspha), **osipb** (Joz24:32 Ἰωσήφ, Joseph – SJS: иосифъ).

Třetí skupinu tvoří obecně jinak hláskově vystavěná jména: v latině a řečtině (13 jmen): **asirotb** (Nu11:35 Ασηρωθ, Haseroth), **gai** (Joz7:25 Joz8:24 Γαι, Hai), **gotonilb** (Joz15:17 Jdc3:9 Γοθονιηλ, Othoniel), **eisêi** (Ru4:22 Ιεσσαί, Isai), **esevonb** vitlěomlaninb (Jdc12:8 Εσεβων εκ Βαιθλεεμ, Abesan de Bethlehem), **is(us)b navjimb** (Dt31:7 34:9 Ἰησοῦν Ναυή, Josue), **lemna** (Joz10:29 Λεβνα, Lebna), **navavska gora** (Dt32:49 ὄρος Ναβαυ, mons Nebo), **oblonb** (Joz10:36 Οδολλαμ, Eglon), **ravia** (Joz2:1 Ρααβ, Rahab – SJS: ρααβъ, ρααβъ, ραβъ Psalt Ap), **halevb** (Nu13:31 Nu26:65 Joz14:6 Χαλεβ, Caleb), **hasva** (Nu25:15 Χασβι, Cozbi). V druhé a třetí skupině tedy nacházíme kromě **osipb** (Ἰωσήφ, Joseph SJS: иосифъ), u něž předpokládáme dobrou fixovanost v tradici na základě hojného výskytu na mnoha místech biblického textu, dalších 15 jmen, která svědčí o přejímce z řečtiny, aniž bychom předpokládali jejich rozšíření a fixovanost v staroslověnských či církevněslovanských překladech a jazyce natolik, aby byla v této podobě spontánně užívána i při překladu z latiny.

Propria, která hláskově odpovídají přejetí podle latinské podoby

Ačkoliv jsme téměř všechna dosud analyzovaná propria mohli spojit s jejich řeckou podobou, nacházíme i 6 takových, u nichž bychom mohli uvažovat, že je slovanská přejímka hláskově bližší latinské formě. První z nich sice přesně neodpovídá hláskovou stavbou přejímce ani z jedné verze, takže je možné, že jde o zkomoleninu: **audonb** sin' **elinonb** (Jdc12:13 Ααβδων (υἱος) Σελλημ, Abdon (filius) Illel). V dalším případě je hlásková stavba analogická latinské formě: **elimelehb** (Ru1:2 2:1 Αβιμελεχ, Elimelech – SJS: авимелехъ), **madiêniti** (Nu22:6 Μαδιαμ, Madian) + madaêninb (Jdc6:1 Μαδιαμ, Madian), **seonb** cesar' **amorëiskb** (Nu21:21 Σηων (βασιλεύς) Αμορραίων, Sehon (rex) Amorrhæorum – SJS: сионъ Psalt).

Závěr

Z celkově identifikovaných 106 proprií jsme jich 59 vyloučili, neboť u nich nelze určit, zda ve zkoumaném textu svědčí o přejímce z latiny či z řečtiny, a proto nemohou být brána v úvahu pro rozhodování o tom, zda byl text v VB3 zpracován na základě latinského či řeckého textu. U zbylých 47 jmen se v 41 případech ukazuje souvislost slovanské podoby s řeckou formou, nicméně u 13 z nich je třeba počítat s možností, že byla překladateli či kompilátorovi textu ve VB3 známa ze slovanské tradice a mohla jím být díky této fixaci užita i při pořízení textu z předlohy latinské. Hláskovou stavbu ostatních 28 proprií je však možné považovat za odraz řecké předlohy. Na druhou stranu nacházíme i na 6 různých místech (Nu21:21, Nu22:6, Jdc6:1, Jdc12:13, Ru1:2, Ru 2:1) v textu propria, která jsou hláskově bližší latinské podobě. Přestože se v textu převyprávěných pěti starozákonních knih v 3. vrbnickém breviáři nachází i 6 jmen, jejichž podoba je bližší latinské formě, jsou propria svědčící o převzetí z řečtiny mnohem početnější, a proto lze soudit, že při hledání předlohy bude třeba uvažovat o řeckém textu či o slovanském překladu z řečtiny.

Jezik izvornika pet parafraziranih biblijskih knjiga u hrvatskoglagoljskom brevijaru iz 15. stoljeća

Petra Stankovska

U prilogu smo razmatrali osobiti tekst, koji sadrži čitanja iz pet parafraziranih starozavjetnih knjiga (Brojevi, Ponovljeni zakon, Jošua, Suci, Knjiga o Ruti) i nalazi se u *Trećem vrbničkom brevijaru* iz 15. stoljeća na folijama 117a-124a. Tekst je na mjestu, na kojem drugi hrvatskoglagoljski brevijari imaju lekcije iz knjige Izlaska na 4. korizmenu nedjelju. Usporedbom oblika 106 vlastitih imena s njihovim varijantama u grčkom i latinskom izvorniku utvrdili smo, da je prepričani tekst pet starozavjetnih knjiga u *Trećem vrbničkom brevijaru* bio vjerojatno kompiliran prema grčkom predlošku, a ne prema latinskom tekstu.